

UOT: 614.253.

KBT: 87.73

XIX-XX əsr fəlsəfəsində tibbi etika problemləri

Könül Əfəndiyeva*

Abstrakt. Fəlsəfə və tibb eyni dərəcədə qədim mənşəli mədəni hadisələrdir. Bu elmlər insana həsr olunub və insanın ətrafındakı dünyaya uyğunlaşmasına kömək etmək üçün nəzərdə tutulub. Fəlsəfə və təbabət öz söylərini çoxdan birləşdirib. Bunun da səbəbi onların ayrı-ayrılıqda bütövlükdən, sistemlikdən məhrum olmasındadır: fəlsəfə empirizmdən uzaqlaşır, tibb isə orqanizmin öyrənilməsinə tam keçərək fərd haqqında unudur. Fəlsəfə dünya haqqında son dərəcə ümumiləşdirilmiş, nəzəri baxışdır. O, rasionallığı, elmə əsaslanması ilə seçilir və bütöv dünya və insanın dünyaya münasibəti haqqında ümumiləşdirilmiş anlayış kimi çıxış edir. Tibbi fəaliyyətlə sıx bağlı olan bioetikanın kateqoriyaları fəlsəfi-etik kateqoriyalarının bir sahəsidir. Etik yanaşmada bu kateqoriyalar ictimai münasibətlərin o hissəsini əks etdirirlər ki, onlar insanların davranışı ilə, onların bir-birinə olan münasibəti, təbiətə, həyata, cəmiyyətə, hakimiyyətə, ailəyə və kollektivə xeyirxahlıq və pislik, yaxşılıq və yamanlıq, borc, ədalət nöqtəyi-nəzərindən münasibətlə bağlıdır. Başqa sözlə desək, kateqoriyaları yaxşılıq və pislik nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirmək olar, onların özləri isə bu qiymətləndirmənin forması kimi çıxış edə bilirlər.

Açar sözlər: fəlsəfə tarixi, etika, estetika, təbabət, səhiyyə və əxlaq

1.Giriş

İnsan sağlamlığı qədim zamanlardan bu günə qədər və yaxın gələcəkdə, tarixdə və müasir dövrdə davamlı dəyər kimi mühüm bilik mövzudur. Somatik, əqli, mənəvi və əxlaqi, sosial, ekoloji cəhətdən insan sağlamlığına nail olmaq üçün konseptual əsas bir çox elmlərlə yanaşı həm də fəlsəfədə araşdırılmışdır. Məqalədə sağlamlığın fəlsəfi və etik aspektlərinin dərk edilməsinin xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Bu da, sosial həyatın müxtəlif sahələrində, o cümlədən bədən tərbiyəsi və idman sahəsində sağlamlığın və

* Azərbaycan Universitetinin doktorantı; Bakı, Azərbaycan
E-mail: efend83@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5433-2092>

Məqaləyə istinad: Əfəndiyeva, K. [2022]. XIX-XX əsr fəlsəfəsində tibbi etika problemləri. "Metafizika" jurnalı, 5(2), səh.132-143.

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 26.03.2022

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 28.04.2022

Çapa qəbul edilmişdir: 03.06.2022

insan sağlamlığının formalaşmasının xüsusiyyətlərinin dərk edilməsinə integrativ yanaşmanı həyata keçirməyə imkan verəcəkdir.

2.Müasir dövr fəlsəfə tarixində təbabət və sağlamlıq problemi

Dilteyin həyat fəlsəfəsi İ.Herderin, L.Fon Rankenin, İ.Q.Droyzenin adları və yaradıcılığı ilə bağlı olan tarixçilik məktəbi ilə əlaqədardır. Diltey öz əsərində bu məktəbin təsirlərini qeyd etmişdir [3, s.76]. Tarixçilik məktəbi bütün humanitar elmlərdə əsas problem kimi obyektivliyin çatışmamazlığında görürdü. Sayentizmin hakimliyi şəraitində elmə can atan fəlsəfə üçün bu ciddi çatışmamazlıq idi. Bununla bərabər, tarixçilik məktəbi üçün bu məsələ başqa fikirlərlə, tarixşünaslığın və tarixin fəlsəfəsinin keçmiş dövrləri obyektivliyi adekvat formada təsvir etməsi fikirləri ilə əvəz olunurdu.

Orta statistik savadı olan hər bir şəxsin ələlxüsus mövqeyi var və buna görə də onlar hadisələrin əsl gedişatını göstərə bilməsələr də, fəlsəfə və tarixçilər reallığı onlara aydınlaşdırmağa yardım etməlidirlər. Bu vəziyyətin nəzəri cəhətdən əhəmiyyəti Droyzenin fərqli yanaşması sayəsində sonralar Dilteyin həyat fəlsəfəsinə böyük təsir göstərmişdir [3, s.96].

Məhz Droyzen tərəfindən humanitar elmlərin metodologiyaları anlayışı ilə təbii elmlərin metodologiyaları kontekstində izahı arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqli sərhəd çəkir. Bu metodoloji dualizm fəlsəfə və elmin inkişafının, fəlsəfənin elmdən kənar muxtariyyətinin qorunmasının vacib elementinə çevrilir. Bu məsələlər bu və ya digər dərəcədə L.Kiyaşenko və M.L.Klyuzovanın əsərlərində də işıqlandırılıb [4, s.107; 5, s. 56].

Humanitar elmlər təbii elmlərdə istifadə edilən anlayışları öz mövqelərindən izah etməyə cəhd edir. Lakin dərk etmə və izah etmə dünyanı bir tam, və ya cəm kimi dərk və izah etməyə kömək etməlidir. Dilteyin, Droyzenin fikirlərinə görə hər bir tarixi hadisə cəmiyyət və təbiətdaxili proseslərin nəticəsidir. Yeri gəlmişkən, bu məsələlərə H.Həsənov da öz əsərində toxunaraq qeyd edirdi ki, ... hər hansı bir hadisə onun konkret tarixi icraçısının şüurunun daxili mental vəziyyətinin, amillərin (məqsədin, hərəkət üçün əsasın, meylin və s.) tədqiqi yolu ilə dərk edilir [6, s.12]. Bu baxımdan, tarixi mentalıq, hər hansı bir şəxsin hərəkətindən qaynaqlanaraq əlaqəli formada sonralar bir çox filosoflar tərəfindən də inkişaf etdirilmiş və anlama metodlarına əsaslanan (*hermenevtika*) humanitar elmlərin inkişaf proqramında öz təzahürünü tapmışdır.

V.Diltey həm də humanitar elmlərin durumu və gələcək problemləri haqqında da düşünürdü [3, s.47]. Bu məsələlər, həmçinin M. Veberi, E.Hüssereli və digərlərini də maraqlandırsa da, tədqiqatların əsas istiqaməti Dilteyin həyat fəlsəfəsinə yönəldilməsini aktuallaşdırırdı.

O, humanitar elmlərin statusunu təhlil edərkən, ilk növbədə onların təbii elmlərdən fərqliliyini aydınlaşdırmaq istəyirdi. “Humanitar elmlər” sözünün etimologiyasına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, əvvəllər bu söz Con Stüart Millin «*əxlaq elmləri*» olaraq ingilis dilindən alman dilinə tərcüməsi kimi izah edilirdi. Bu məqam, humanitar elmlərin hər şeydən əvvəl əxlaqla, əxlaqi dəyərlərlə, bunun isə öz növbəsində, insanla, insan həyatının dəyəri ilə bağlı idi [7].

Dilteyin əsərlərində humanitar elmlərin məntiqi və məzmunu özünəməxsus formada təqdim edilir. O, hər şeydən əvvəl norma və dəyərlərin nisbi olduğunu qeyd edir. Elə bu şəraitdə humanitar elmlərin unikalığı, onların dərk etmə anlayışının həyatla sıx əlaqəsi çıxır. Həyat, ümumiyyətlə, bəşər təcrübəsinin anlaşılmaz və izah edilməz əsası olduğu üçün də aydın və dolğun dərk edilə bilməz. Dərketmə həyatın çərçivəsindən çıxma bilmədiyindən, o, humanitar elmlərin olmasının şərtidir. Onun üçün humanitar elmlərin əmələ gəlməsi hermenevtik hadisə kimi həyat dəyərində daxil olmaqdır. Məhz bu elmlər həyatı dərk etməyə çalışan, yəni hermenevtik elmlər olduğuna görə, onların ağırlıq mərkəzi dil ifadələrinin izahından asılıdır.

Bir sözlə, humanitar elmlərdə öyrənilənlər insan təcrübəsinin obyektivləşdirilməsi cəhddir. İnsanın təcrübəsi insanın ruhunu dərk etməyə imkan yaradır. İnsanın ruhu, yaxud “obyektiv” ruh mədəniyyət və cəmiyyətin daxilində olan həyatın obyektivləşdirilməsidir.

Beləliklə, həyatı dərk etmək tədqiqatçının həyat həyəcanını yaşamaq, həyatın mənasını anlamaq qabiliyyətidir. Belə olan halda dərk etmə həyəcanla, şəfqətlə, kiminsə vəziyyətinə emosional tərzdə qoşulmaqdır. Yəni, bu tibbi etikadan, borc (vəzifə) etikasından həyata, canlıya xüsusi münasibəti olan tibbi-sosial münasibətlərə keçidi əsaslandırان anlayışlar kompleksidir. Lakin həyat fəlsəfəsindən tibbi-sosial münasibətlərə keçid birdən birə baş vermir. Dilteyin fəlsəfəsində aşağıda verilən sualın cavabının tapılması vacibdir- həyəcan, daha düzgün desək, kiminsə halına yanmaqla yanılanın həyatıyla bir ümumiliyin olmasına biz necə əmin ola bilərik? Burada o, öz hermenevtikasına vacib bir prinsip daxil edir. Fərz edir ki, halına yanılan obyektə yardım etmək istəyən obyektin arasında bir oxşarlıq var. Bir sözlə, bu oxşarlıq onun quruluşunda əhəmiyyətli anlayış olub, hər zaman, hər yerdə dəyişməz olan ümumi insan təbiətindən irəli gəlir. Diltey deyir ki, həyat bütün dövrlərdə bütün tərəflər üçün açıqdır [3, s.33]. Bundan çıxış edərək Diltey həyat, həyat təcrübəsi, humanitar elmlər arasında daxili qarşılıqlı əlaqələrin mövcudluğunu vurğulayır. Dərketmə prosesində məhz həyat özü-özünü dərk edir. İnsan başqasını, onun özünün yaratdığını və s. anlaya bilir

və anlamalıdır. Başqa sözlə, humanitar elmlər həyatı anlamağa çalışırlar, çünki onlar özləri həyatın, təcrübənin bir hissəsidir. Təbii elmlər, insandan, onun cəhdlərindən asılı olmayaraq yaranan və mövcud olan reallığı tədqiq edirlər.

Aydındır ki, insanlar, cəmiyyətlər, mədəniyyətlər arasında çox böyük fərqlər var. Belə olan halda onun dərk edilməsi də mürəkkəb məsələdir. Dilteyə görə anlama (dərkətmə) individlərin özlərini başqa individlərlə tanımalarıdır. Humanitar elmlər buna kömək edirlər, yəni, humanitar elmlər bu prosesə maneçilik törədə bilməzlər. O, qeyd edir ki, biz hamımız əvvəlcədən mübahisəsiz olan bu vəziyyəti anlayırıq.

Beləliklə, pravoslavlıq, yaxud absolyut dini ideyalar N.F.Fyodorov, F.M.Dostoyevski, V.S.Solovyov, N.A.Berdyayev və s. bu kimi rus filosof və yazıçıların həyat haqqında etik düşüncələrinin əsasını təşkil edirdi. Onlar, bu və ya digər dərəcədə həyatı, Allahu və etikanı birləşdirməyə çalışırdılar. Həmçinin qeyd edək ki, nəzəri etikanın bir çox problemlərini həyat və ölüm kontekstindən müzakirə etmək rus fəlsəfəsinə xas idi. Dini ideyalar etik düşüncələrin hesablanma sistemini tapşırırdı. Bu V.S.Solovyovun vəhdət etikasının kosmizmindən, N.A.Berdyayevin antropologiyasından [8], Fyodorovun ataların zühuru layihəsindən tutmuş S.Bulqakovun xristian sosializminə kimi böyük bir prosesi əhatə etmişdi.

Hətta S.Bulqakovun, S.Frankın iqtisadi və sosioloji nəzəriyyələri həmrəylik etikasının fundamental əxlaqi prinsiplərinə əsaslanırdı. Həmçinin, rus fəlsəfəsində tərkibinə etik tənzimləməni daxil edən qnoseologiyanın konsepsiyası irəli sürülmüşdü. Bu, haradasa rus sosiologiyasının marksist ateizminə reaksiya idi [9].

Belə həyat etikasını çərçivəsində N.Rerixin «canlı etikasını» xüsusi statusa malik idi. Rerixə görə bizim planet əlov dövrünə daxil olub, bu zaman psixi və ümumiyyətlə, kosmik enerjinin rolu böyüyür. Psixi enerjiyə yiyələnmə təbiətin dəyişilməsini fərz edir, lakin qarşılıqlı həmrəylik, mərhəmət və ədalətliyyətin etikasını əsasında K.Y.Siolkovskinin kosmizminin də kosmik etika üzərində qurulduğu bir qədər az məlumdur. O, Kainatın canlı olması ideyasından irəli gələn dünyada dolaşan və müxtəlif orqanizmlərə keçən ruh atomlarının ölməzliyini fərz edən panpsixizm fəlsəfəsini inkişaf etdirirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, Rerix və Siolkovskinin etikasını buddizm ideyalarına əsaslanır [10, s.53].

Rusiyada həyat etikasının üçüncü istiqaməti də var idi, amma o əxlaqi seçim tələb edən kəskin həyat toqquşmalarına və gündəlik çətin vəziyyətlərə yaxın idi. Bu istiqaməti naturalistik etika adlandırmaq olar, çünki o, fikrini təbiətşünaslıqda olan nəzəriyyələrin məhdudluğuna işarə etsə də, təbii

elmlərə, biologiyaya yönəldirdi. Bu istiqamətin nümayəndələrini həyatı təbii-tarixi fenomen kimi anlamaq və ölümlə mübarizə ideyalarından etika yaratmaq istəyi birləşdirirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, həyat fəlsəfəsi və etikası hər zaman həyat və ölüm arasında olan əlaqənin axtarışında maraqlı olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində bu etikanın məşhur nümayəndələrindən biri görkəmli rus fiziki N.A.Umov idi. O, həyat etikasının həyatla, onun təbii-ruhi spesifikliyi ilə bağlılığı ideyasını inkişaf etdirirdi və öz sirlərinin açıqlanması üçün fiziki anlayış və metodların kifayət olmadığını qeyd edirdi. Umov isbat edirdi ki, həyatın spesifikliyi onun əks entropiyalılığındadır. O, yazırdı ki, *“qeyri- mütəşəkkil təbiətin «nizamsızlığı» insana xas deyil”*. Umov hesab edirdi ki, *«... Bizim həqiqi nizamlılığımız etika elementlərini artıq özünə daxil edib. Əgər canlılar təbii nizamsızlıqlardan yaranmış olsaydı, əxlaqi prinsiplər onların hərəkətinə rəhbərlik edə bilməzdilər»*. O, təkid edir ki, etikanın əsas-məqsədi təbiətin həyatına, təbiətin xaosik qüvvələrinin mütəşəkkil «nizamlı» qüvvələrə çevrilməsinə təsirli müdaxilənin köməyi ilə insan həyatını fəlakətlərdən uzaqlaşdırmaqdır. O, yeni etikanın yeni vəzifələrini irəli sürür: *«Elmi biliyin əsasında yarat və qur»*. Etik ideallar həyatdan, orqanik həyatda mövcud olan və yüksək formalara, yəni yaxşılığın və məhəbbətin etik ideallarına qədər inkişaf edən nizamlılığın ilkin formalarından çıxarılmalıdırlar. Bununla N.A.Umov etikada yeni istiqamət yaradır- həyatın təsdiqlənməsi naminə xaos və nizamsızlıq qüvvələri ilə mübarizə istiqaməti. *«Bəşəriyyət dühasının əzəmətli vəzifəsi- yer üzündə həyatın qorunması və təsdiqidir»* [11, s.79].

Eyni vaxtda tanınmış anarxist ideoloqu P.A.Kropotkin altruizm etikasını işləyib hazırlayırdı. Alimin sözlərinə görə bu etika-dini ehkamçılıq, mövhumat və metafizik mifologiyadan azad olunmuş əxlaq haqqında və bununla bərabər, insan və onun tarixi haqqında müasir biliklərlə bizə təlqin edilən yüksək hisslərlə və işıqlı ümidlərlə ruhlandırılmış yeni realistik elmdir. Elm etikanın əsaslarını verməlidir. Ç.Darvinin nəzəriyyəsini etikanın elmi əsası kimi qəbul edən Kropotkin onun yaşamaq uğrunda mübarizə prinsipini qəti tənqid edir. O, bu prinsipə «qarşılıqlı yardım» prinsipini əlavə edir. *«Qarşılıqlı yardım- təkamülün əsas faktorudur»*. Öz işlərində Kropotkin heyvanlar aləmində olan qarşılıqlı yardımın müxtəlif formalarının təsvirinə geniş diqqət ayırmaqla etik normaların təbii aləmin kökündə olduğunu, altruizmin mənbəyinin, onun fikrinə görə artıq heyvanlara xas olan qarşılıqlı yardım və ünsiyyət instinktində göstərmək istəyir [12, s.261].

O, yazır: *«Biz şəxsiyyətin tam azadlığını qəbul edirik. Biz onun varlığının tam və bütöv olmasını, onun bütün qabiliyyətlərinin azad inkişafını*

istəyirik. Biz ona heç-bir şey sırmaq istəmirik...». Cəmiyyətdə onun ayrı-ayrı üzvlərinin cəzalandırılmasına haqq verilmir, bu onunla da azad insanın özbaşınalığı ilə əvəzlənir. Amma, qeyd etmək lazımdır ki, əgər cəmiyyətin marağından çıxış etsək, onda bu, şəxsiyyətin ictimai əsasının, azadlığının və əxlaqi seçiminin inkarına gətirib çıxarır. Diqqətlə baxsaq görərik ki, P.A.Kropotkinin etik nəzəriyyəsi ilk baxışdan bir-biri ilə cəlaşmayan iki nəzəriyyəyə bölünür. Lakin əlaqə ondadır ki, rus fəlsəfəsində azadlığa olan münasibət əxlaq, yaxşılıq çərçivəsindən kənara çıxırdı; anarxizm azadlıq, cavabdehlikdən azad olmaq kimi qəbul olunurdu [12, s.253].

Qeyd etmək lazımdır ki, rus filosofları etika və tibbi etikanın münasibətləri problemləri ilə maraqlanır və düzgün olaraq onların təkcə qarşılıqlı əlaqəsini deyil, həm də tibbi və elmi etikanın əsasının zəifliyini qabarıq göstərirdilər. V.Veresayev etika və elm problemləri müzakirə edərək yazırdı:

«Nə qədər kədərli olsa da etiraf etməliyik ki, bizim elmimizin indiyə qədər etikasızdır. Həkimlərin cəmiyyətlə və öz aralarında olan səmimi münasibətlərinin normalaşdırılması ilə məşğul olan xüsusi-korporativ tibb etikasını etika kimi başa düşmək düzgün deyil. Etikanın geniş fəlsəfi mənada olması çox vacibdir və bu etika hər şeydən əvvəl tibb elmi və canlı şəxsiyyət arasında olan qarşılıqlı münasibətləri hərtərəfli əhatə etməlidir. Amma, cüzi də olsa, belə etikanın məsələləri, demək olar ki, bizdə heç qaldırılmır və müzakirə olunmur...» [13, s.79].

Veresayev etikanın əsas vəzifəsini «şəxsiyyətlə tibb elmi arasındakı münasibət məsələsinin hərtərəfli nəzəri araşdırılmasında görür və bu o sərhədlərdə üzə çıxarılır ki, onların arxasında hər bir kəsin maraqları elm maraqlarına qurban gedə bilər». O, qeyd edir:

«... elə insan hüququ haqqında olan məsələlər onun hüququna qəsd edən tibb elminin qarşısında istər-istəməz tibbi etikanın əsas mərkəzinə çevrilir...» [13, s.98].

Burada rus fəlsəfəsi və sovet marksist fəlsəfəsi arasında təbiət və cəmiyyətin müxtəlif dərki ilə bağlı ciddi fərqlərə baxmayaraq, bəzi sovet tədqiqatçılarının elm və etika, biologiya və etika və s. münasibətlərlə bağlı yaranan problemlərin əhəmiyyətini dərk etdiklərini qeyd etmək olar. Məsələn, 1940-cı ildə görkəmli sovet bioloqu D.P.Filatov «*Əxlaq norması, yaxud əxlaq- tarixi nöqtəyi- nəzərindən*» adlı işini yazır. [14, s.37]. Etikanı təkamül və etologiya nəzəriyyəsi ilə əlaqələndirərək o, belə bir fikir irəli sürür ki, insan təkamülün ilk fazalarında heyvanlar aləmindən müdafiə tərzləri normasını, hərəkətlərində (əxlaqda) eqoistik- instinktiv əsasları özü üçün qəbul edib. Filatovun fikrincə, əxlaqın və insanların rəftarının

antieqoistik normalalarının yüksəlməsi elə gələcəkdə onun əxlaqı üçün səciyyəvi olacaq. Diqqəti cəlb edən odur ki, D.P.Filatov elmə doğru istiqamətini qoruyub saxlayaraq həm naturalistik, həm xristian etikasının sərhədlərindən kənara çıxan peşəkar etika yaratmağa çalışırdı. Öz etikasını o, həyat eşqi etikası adlandırır.

3.Tibbi etika və müasir həyat

1952-ci ildə A.A.Lyubişev tərəfindən inkişaf edilən etika universal, elmi və sintetik kimi təsəvvür olunur [15, s.30]. Onun fikrincə, etikanın əsas postulatı-ruhun materiya üzərində qələbəsi uğrunda mübarizənin labüdlüyünün təsdiqlənməsindən ibarətdir. Rus və sovet fəlsəfə fikrində inkişaf etmiş etik konsepsiyaların təhlilinin nəticəsi olaraq, əxlaqla həyatın uyğunsuzluğunu aradan qaldırmaq, etikanı həyatda möhkəmləndirmək və əxlaqi mənbələrdən həm hüququ, həm anlayışı, hətta dini də çıxartmaq istəyini müşahidə etmək olar.

Rus etik düşüncəsinin vacib xüsusiyyətlərindən biri- təkamül prosesləri və etik dəyərlərin faktorlarının vahidliyini dərk etmək, həyatı onun görüntülərində bütövlüklə anlamaqdır. Burada həyat antientropik proses kimi başa düşülmüşdür. Həyat-ölümlə və təbiətin qeyri-mütəşəkkilliyi ilə mübarizə, noosferanın təsdiqi, materiyanın üzərində ruhun qələbəsi naminə mübarizədir, bunlar etikanın ümumi çıxış prinsipinin müxtəlif xülasəsidir. Və etikanın bu ümumi prinsipi rus mütəfəkkirlərinin bütün əxlaqi axtarışlarından keçən bir əhval-ruhiyyə ilə, yəni həyat eşqi ilə işıqlanır.

Bu, hüquqi aspektdə əvvəllər təsbit olunmayan xüsusi hüquq ifadəsinin yaranması ilə nəticələndi: ölümə hüquq. Lakin belə hüquq qəbul olunsa da, bu vəziyyətin kim tərəfindən icra olunması məsələsi hələ də açıq qalıb. Bununla bağlı olaraq P.D.Tişenko yazır ki, evtanaziya tərəfdarı olmayan bir qrup amerikalı həkimlər evtanaziyayı keçirməyə razılıq verən həkimlərin (tibbi personal) tibb ixtisasından kənar olan xüsusi peşəkar şurada birləşmələrini tələb edirlər, çünki birincisi, öldürməyi qadağan edən içilən andı pozmağa həkimlərin ixtiyarı yoxdur, ikincisi, əgər onlar bu andı evtanaziya şəklində pozarlarsa, xəstələrin inamını itirəcəklər, bu da ki, tibb ixtisasının avtoritetinin düşməsinə səbəb olacaq [16, s.29].

Evtanaziya bir sıra ölkələrdə icazə verildiyindən, məsələn, Hollandiyada, onun icrasını müalicə edən həkim həyata keçirdiyi üçün, gəlin görək, bu vəziyyət hansı əxlaqi dilemmalara gətirib çıxarır. Bu məsələni araşdırarkən ilk qarşılaşdığımız problem budur: xəstənin mövcudluğunun keyfiyyətini həkim dəyərləndirə bilərmi, yəni xəstə üçün həyatın və ya ölümün yaxşı olmasını həll edə bilərmi? Aydın ki, hətta xəstələr huşsuz vəziyyətdə olsa belə, həkim onun yerinə bu məsələni həll edə bilməz, çünki

pasiyentin əsas hüququ-yaşamaq haqqı pozulur. Amma bəlkə bu məsələni həll etmək olar. Əgər pasiyentin vəsiyyəti və yaxud ərizəsi varsa.

Yüksək ixtisaslı həkim nəzərə almalıdır ki, xəstənin onun ölümünü tezləşdirmək xahişi ola bilər və bu onun vəziyyətini düzgün qiymətləndirməyə imkan verməyən depressiyadan irəli gəlir. Bir də ki, axır dəqiqəyə kimi azad seçim və qərarını dəyişmək hüququ olan hər bir şəxsin insani xüsusiyyətlərini də unutmaq olmaz.

Oksford Universitetində palliativ müalicə sahəsində (*həyatı saxlayan müalicə*) aparıcı avtoritet olan Robert Tuaykross xərçəng xəstəliyinə tutulmuş bir nəfəri yadına salır. Ağrılardan və ruhi narahatlıqdan canını qurtarmaq üçün o spirtli içkiyə qurşanmış və sonra isə öldürülməyini xahiş edib. İcraçı dərmanların müsbət təsiri nəticəsində ağrılar keçdikdən sonra isə o, öz qərarını dəyişərək söyləyib:

«*Onu mən deməmişəm, onu alkoqol deyib*». Tuaykross deyir ki, «*depressiya çox vaxt müalicə olunmayan xəstəlikləri müşayiət edir və onun axınına çətinləşdirir. Xəstə depressiya vəziyyətindən çıxan kimi evtanaziyaya aid xahişlər yoxa çıxır*» [17, s.23].

1984-cü ildə Hollandiyada bir neçə şərt ilə evtanaziyaya icazə verildi. Xəstə yüngülləşdirilməsi mümkün olmayan dözülməz izzətlər keçirsə, o öz istəyi ilə özünün öldürülməsini xahiş etməlidir. Belə olan halda, həkim bu xahişi yerinə yetirə bilər, amma daha bir müstəqil həkimlə məsləhətindən sonra. Hər belə hadisə haqqında, yəni «*qeyri- təbii ölüm*» haqqında hökumət orqanlarına xəbər verilməli idi. Bu qanunları pozan həkimlər 12 il müddətinə qədər cəzalandırılmalı bilərdilər. Belə görünə bilər ki, bütün ehtiyat tədbirləri görülmüş və təxmin edilmişdir ki, bu qaydalar ələcsiz xəstələri müdafiə edə bilər. Lakin statistik məlumatlar bunun tam əksini göstərir.

1995-ci ildə Hollandiyada 3600 nəfər həkimin köməkliyi ilə intihar nəticəsində dünyasını dəyişib. Bu rəqəm ancaq öz xahişləri ilə ölənlər pasiyentlərin miqdarıdır. Bəzi tədqiqat göstəricilərinə görə, 900 xəstə onların razılığı olmadan və 1900-ə yaxın xəstə isə ağrıkəsici dərmanların dozasının həkim tərəfindən bilərəkdən artırılması nəticəsində ölüb. 1981-ci ildən başlayaraq məhkəmə qarşısında yalnız 20 həkim mühakimə olunub. Onların 9 nəfəri cəzalandırılıb, onlardan yalnız 6 nəfəri şərti olaraq cəzalanıb, 3 nəfəri isə ümumiyyətlə cəzalanmayıb.

İndi isə konkret olaraq elə hadisələrə toxunacağıq ki, həkimin səhvi nəticəsində ələcsiz olmayan xəstələr evtanaziyanın qurbanı olublar.

1997-ci ilin 26 noyabrında evtanaziyanın məşhur tərəfdarı 130 nəfərdən artıq ələcsiz xəstəyə ölməklərində kömək etmiş və belə fəaliyyətinə

görə «Doktor ölüm» ləqəbini alan Cek Kevorkyan ələcsiz xəstə olmayan iki qadını öldürmüşdür [18].

1994-cü ildə Hollandiyanın Ali Məhkəməsində psixiatr Baudveyn Şabonun işinə baxılmışdır. O, ələcsiz xəstə olmayan, fiziki ağırlardan əziyyət çəkməyən, sadəcə depressiya vəziyyətində olan əlli yaşında qadına ölməyə kömək etmişdir [19].

Biz bununla qeyd etmək istəyirik ki, evtanaziya verilən icazə səhv diaqnoz və həkimlərin hərisliyi nəticəsində ələcsiz olmayan xəstələrin ölümünə gətirib çıxarır.

4.Nəticə

Beləliklə, biri üçün şəfqət olan o birisi üçün haqsızlığa, birinin iztirabdan qurtarması o birinin məcburi ölümünə çevrilir. Beləliklə, həkimlər «meşədə ağacları kəsirlər yan- yörəyə isə yonqar tökülür» prinsipi ilə hərəkət edirlər. Bəziləri etiraz edə bilərlər ki, səhv və sui-istifadələr nəticəsində itirilən həyat ölənlərin üzvlərinin transplantasiyası ilə digərlərinin həyatının xilasını əvəzlənirlər. Lakin belə mülahizə humanizm prinsiplərinə, yəni hər bir şəxsə hörmətlə münasibətə, onun təkrarlanmasının anlayışına, dəyərliliyinə ziddir. Birinin xoşbəxtliyini digərinin bədbəxtliyi üzərində qurmaq olmaz.

ƏDƏBİYYAT

1. Морозова, Н.В. и др. (1983). *Этика и деонтология в медицине*. М.: 234 с.
2. Дройзен, И. Г. (2004). *Историка*. Пер. с нем. СПб.: 584 с.
3. Дильтей, В. (1995). *Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах*. *Культурология: XX век: антология* (Ред. С.Я.Левит.) М.: Юрист, 260 с.
4. Киященко, Л.П. (2005). Опыт философии трансдисциплинарности (казус «биоэтика»). *Вопросы философии*, 8, с.105-117.
5. Ключова, М.Л. (2005). Этика как аналогия жизни (от рационализма к экзистенциализму). *Вопросы философии*, 10, с.55-67.
6. Гасанов, Г. (2004). *Цель истории*. Баку: Элм, 469 с.
7. Милль, Д. С. (2022). *О свободе*. М.: Юрайт <https://www.livelib.ru/>
8. Бердяев, Н. А. (1994). *Философия творчества, культуры и искусства*, 2. М.: Искусство, 465 с.
9. Эфроимсон, В. П. (1998). Родословная альтруизма (этика с позиции эволюционной генетики человека). *Эфроимсон В.П. Гениальность и этика*. М.: Русский мир, с.435-466.

10. Циолковский, К.Э. (1934). *Избранные труды. Реактивное движение* (Под ред. инж. Ф.А. Цандера). Л.: Госмашметиздат, 216 с.
11. Умарова, М.С. (2003). Концепция Н. А. Умова о живой материи, её происхождении, современные представления. *Философские науки*, 6. М.: с.76-86
12. Крopotкин, П.А. (1990). *Этика. Опыты*. М.: с.248-270
13. Вересаев, В. (1959). *Избранное в 2-х томах*. М.: Гослитиздат.
14. Филатов, Д.П. (1941). Об историческом подходе к явлениям механики развития и его значении. *Журнал общей биологии*, 2 (1), с.35-56
15. Любищев, А.А. (1952). *Основной постулат этики*. М.: 381 с.
16. Тищенко, П.Д. (2001). *Биовласть в эпоху биотехнологий*. М.: 177 с.
17. *Основы паллиативной помощи* (Под ред. Роберта Твайкросса и Эндрю Уилкока). <https://pro-palliativ.ru/library>
18. *Введение в биоэтику*. (1998). М.: Прогресс традиций, 411 с.
19. Венедиктов Д.Д. (2002). *Эволюция и горизонты этики здравоохранения*. Труды Международной конференции государственных участников СНГ: Казахстан, Алма-Аты: 26-28 сентября.

Проблемы медицинской этики в философии XIX-XX веков Конуль Эфендиева*

Абстракт. Философия и медицина- одинаково древние культурные явления. Они посвящены человеку и призваны помочь ему приспособляться к окружающему. Философия и медицина уже давно объединили свои усилия. Это связано с тем, что они в отдельности лишены индивиде целостности и системы: философия отходит от эмпиризма, а медицина полностью забывает об индивидууме, изучая организм. Философия есть предельно обобщенное, теоретическое мировоззрение. Оно характеризуется рациональностью, научной основой и выступает как обобщенное понятие всего мира и отношения человека к нему. Категории биоэтики, тесно связанные с медицинской практикой, являются ответвлением философско-этических категорий. В

* Докторант Азербайджанского Университета; Баку, Азербайджан
E-mail: efend83@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5433-2092>

Цитировать статью: Эфендиева, К. [2022]. Проблемы медицинской этики в философии XIX-XX веков. *Журнал «Metafizika»*, 5(2), с.132-143.

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 12.11.2021

Отправлена на доработку: 18.01.2022

Принята для печати: 03.06.2022

этическом подходе эти категории отражают ту часть общественных отношений, которые связаны с поведением людей, их отношением друг к другу, природе, жизни, обществу, государству, семье и общине в плане добра и зла, долга и справедливости. Иными словами, категории могут быть оценены с точки зрения добра и зла, а также они могут выступать формой данной оценки.

Ключевые слова: история философии, этика, эстетика, медицина, здоровье и нравственность.

Problems of medical ethics in the philosophy of the XIX-XX centuries

Konul Afandiyeva*

Abstract. Philosophy and medicine are equally ancient cultural phenomena. They are dedicated to a person and are designed to help a person adapt to the world around him. Philosophy and medicine have long joined forces. This is due to the fact that they are individually devoid of individual integrity and system: philosophy moves away from empiricism, and medicine completely forgets about the individual, studying the body. Philosophy is an extremely generalized, theoretical worldview. It is characterized by rationality, scientific basis and acts as a generalized concept of the whole world and the relationship of man to the world. Categories of bioethics, closely related to medical practice, are a branch of philosophical and ethical categories. In the ethical approach, these categories reflect that part of social relations that is associated with the behavior of people, their relationship to each other, nature and life, society, state, family and community in terms of good and evil, good and evil, duty, justice depends. In other words, categories can be evaluated in terms of good and evil, and they themselves can act as a form of this evaluation.

Keywords: history of philosophy, ethics, aesthetics, medicine, health and morality

REFERENCES

1. Morozova, N.V. i dr. (1983). *Etika i deontologiya v meditsine*. Moscow: 234 p.
2. Droyzen, I. G. (2004). *Istorika*. Per. s nem. SPb.: 584 p.

* Ph.D student of the Azerbaijan University; Baku, Azerbaijan

E-mail: efend83@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-5433-2092>

To cite this article: Efendiyeva, K. [2022]. Problems of medical ethics in the philosophy of the XIX-XX centuries. "Metafizika" journal, 5(2), pp.132-143.

Article history:
Received: 12.11.2021
Accepted: 03.06.2022

3. Dil'tey, V. (1995). *Tipy mirovozzreniya i obnaruzheniye ikh v metafizicheskikh sistemakh. Kul'turologiya: XX vek: antologiya* (Red. S.YA.Levit.) Moscow: Yurist, 260 p.
4. Kiyashchenko, L.P. (2005). Opyt filosofii transdistsiplinarnosti (kazus «bioetika»). *Voprosy filosofii*, 8, pp.105-117.
5. Klyuzova, M.L. (2005). Etika kak analogiya zhizni (ot ratsionalizma k ekzistentsializmu). *Voprosy filosofii*, 10, pp.55-67.
6. Gasanov, G. (2004). *TSel' istorii*. Baku: Elm, 469 p.
7. Mill', D. S. (2022). O svobode. Moscow: Yurayt <https://www.livelib.ru/>
8. Berdyayev, N. A. (1994). *Filosofiya tvorchestva, kul'tury i iskusstva*, 2. Moscow: Iskusstvo, 465 p.
9. Efroimson, V. P. (1998). Rodoslovnaya al'truizma (etika s pozitsii evolyutsionnoy genetiki cheloveka). *Efroimson V.P. Genial'nost' i etika*. Moscow: Russkiy mir, pp.435-466.
10. Tsiolkovskiy, K.E. (1934). *Izbrannyye trudy. Reaktivnoye dvizheniye* (Pod red. inzh. F.A. Tsandera). L.: Gosmashmetizdat, 216 p.
11. Umarova, M.S. (2003). Kontseptsiya N. A. Umova o zhivoy materii, yeyo proiskhozhdenii, sovremennyye predstavleniya. *Filosofskie nauki*, 6. Moscow: pp.76-86
12. Kropotkin, P.A. (1990). Etika. *Opyty*. Moscow: pp.248-270
13. Veresayev, V. (1959). *Izbrannoye v 2-kh tomakh*. Moscow: Goslitizdat.
14. Filatov, D.P. (1941). Ob istoricheskom podkhode k yavleniyam mekhaniki razvitiya i yego znachenii. *ZHurnal obshchey biologii*, 2 (1), pp.35-56
15. Lyubishchev, A.A. (1952). *Osnovnoy postulat etiki*. Moscow: 381 p.
16. Tishchenko, P.D. (2001). *Biovlast' v epokhu biotekhnologiy*. Moscow: 177 p.
17. *Osnovy palliativnoy pomoshchi* (pod red. Robert Twycross i Andrew Wilcock). <https://pro-palliativ.ru/library>
18. *Vvedeniye v bioetiku*. (1998). Moscow: Progress traditsiy, 411 p.
19. Venediktov D.D. (2002). *Evolyutsiya i gorizonty etiki zdravoookhraneniya. Trudy Mezhdunarodnoy konferentsii gosudarstv-uchastnikov SNG: Kazakhstan, Alma-Aty: 26-28 sentyabrya*.